

Pitäjänneuvos Lauri Valtonen:

KAL TSAARI (ruots. Kalsor)

Se mitä nyt kerron Kaltsaaresta perustuu siihen, että käydessäni siellä sain mahdollisuuden ostaa Kaltsaaren historiikin. Sen on koontanut Kurt Michelsson vuonna 1991 ja se on ruotsinkielinen, mutta olen antanut suomentaa sen. Se mitä kerron Kaltsaaren vanhasta historiasta on otettu suoraan historiikista. Missä lukee mm. seuraavaa:

Yleistä:

Kaltsaari kuuluu Velkuan kuntaan, vaikka sijaitseekin kaukana kunnan keskustasta Rymättylän, Nauvon ja Korppoon kuntien keskellä. Lähin yhteys kaltsaarelaisilla on ollut Norrskataan, jossa lapset kävivät koulua ja jossa oli lähin kauppa.

Velkuasta tuli itsenäinen kunta vuonna 1913. Aikaisemmin se kuului Palva nimisenä Taivassaloon. Velkuan kuntaan kuuluu yhdeksän kylää: Haukka, Kaltsaari, Kettumaa, Krööpilä, Palva, Pohjankylä, Salavainen, Teersalo ja Tiurla. Velkuan hirsinen kirkko rakennettiin vuonna 1793 ja siunattiin Pyhän Henrikin mukaan. Kerrotaan, että kirkon hirret kaadettiin Kaltsaaren Österuddenista (=Itäniemestä) ja vedettiin härillä saaria pitkin rakennuspaikalle. Kirkkomaan hiekka haettiin saaria pitkin Hemsaaressa. Velkuan kappeliseurakunta oli aluksi Taivassalon alaisuudessa ja sillä oli jonkin aikaa oma saarnaaja, kunnes se itsenäistyi vuonna 1917 saaden oman kirkkoherran.

Nimi Kaltsaari voidaan johtaa nimestä Kalliosaari. Saari on ollut keskiajalta lähtien (1150-1520 jKr) velkualaisten kalastustukikohta ja lammaslaidun. Sieltä käsin harjoiteltiin nuottakalastusta aina Airistolle asti. Siihen aikaan on varmasti rakennettu kalastuskämppejä ja kalastusvajoja saarelle. Ensimmäisessä "maakirjassa" ja "kymmenysluettelossa" mainitaan Kaltsaaren osuus, jonka omisti joko kirkko tai kruunu. Tässä yhteydessä ei ole mainintaa yksityisihenkilöistä.

1500-luvun kartassa on saaren keskiosaan merkitty rakennus. 1700-luvun kartassa on talo merkitty täsmälleen samaan paikkaan, johon *Jonas Andersson* myöhemmin rakensi talon. Vuosien 1808-1809 sodan ajan (Suomen sota) käytiin ruotsalaisten ja venäläisten laivastojen välillä meritaisteluja Palvan edustalla. Kyliä hävitettiin ja poltettiin. Asukkaita muutti Krööpilästä, Tiurlasta ja Haukasta Kaltsaareen.

Sen jälkeen kun kylä- ja pitäjäraajat muodostettiin tuli Kaltsaaresta (noin 120 ha) velkualaisten ulkoverotila (maarekisteritermi, jolla viitataan maa-alueeseen, joka sijaitsee varsinaisen kylän ulkopuolella ja josta maksetaan veroja varsinaiselle kylälle). Isojaon aikana 23.6.1835 tuli omistajista täysin itsenäisiä ja heillä oli omat kalastusvetensä. Velkualaiset eivät ole myöhemmin täysin vitkuttelematta myöntäneet myyneensä oikeudet kalavesiin, vaan erilaisissa tilaisuuksissa ovat yrittäneet osoittaa mieltään ja ovat jopa estäneet kaltsaarelaisien talvinuottauksessa nuotan vetoa. Lopullisen vahvistuksen kaltsaarelaisien oikeudelle kalavesiin antoi Korkein oikeus 19.1.1939.

Lähestyessään saarta havaitsee sileitä kallioita ja pohjoispuolella mahtavan Haukkavuoren jyrkänteen. Saaresta saa helposti sen käsityksen, että se on kokonaisuudessaan yhtä karu, mutta saaren keskiosa on kuitenkin rehevä ja siellä sijaitsevat jäänteet mm. laajasta, komeasta tammimetsästä.

Elämä ja taistelu toimeentulosta on varmasti ollut kovaa tuolla kaukana. Tärkein elinkeino on ollut kalastus. Myös maanviljelyllä ja karjanhoidolla on ollut oma sijansa, josta osoitus seuraavassa:

Kun eräs asukas vuonna 1925 lunasti kotinsa omakseen, hän joutui maksamaan syytinkiä 2 hl ruista, ½ hl vehnää, 5 hl perunaa, 10 hl herneitä, 10 kg silavaa ja 4 kg voita. Tämän lisäksi hänen piti toimittaa joka päivä 1 l kokomaitoa ja 1 l kuorittua maitoa. Syytinkiin kuului myös 3 sylillistä halkoja vuodessa.

Joka talossa oli hevonen, jota käytettiin pääasiassa nuottauksessa. Maanviljelyyn ei ollut koneita vaan kaikki työt tehtiin käsin. Heinä ja vilja niitettiin viikatteella, haravoitiin käsin ja vilja puitiin varstalla.

Elämä tuolla meren keskellä kovetti tietysti myös naisia, emäntiä. Kerrotaan, että *Wilhelmina Eriksdotter* eräänä päivänä talon nurkalla seistessään havaitsi suden olevan tulossa rannalta. Hän haki luotipyssyn, latasi sen, tuki pyssyn pikkutyttönsä olkapäähän ja ampui suden.

Kun Hermanssonin hevonen silakan nuottakalastuksessa vaipui jäihin ja oli sen jäljiltä huonokuntoinen, irrotti emäntä päättäväisesti hevosen reestä ja ohjasi sen talliin, jossa hevonen sai levätä lopun päivää. Miehet saivat tyytyä tähän.

Ilmeisesti Kaltsaarelle on aluksi löytänyt kolme vakituista asukasta, joista kaksi oli velkualaisten alivuokralaistorppareita nimittäin *Johan Wilhelm Hellström* (2/14 Riihimäen osuutta) ja *Jonas Andersson Kettumaasta*. Kolmas asukas oli merimies *Johan Erik Johansson Sjöberg* Paraisilta, joka muutti saarelle vuonna 1817 vaimonsa *Brita Lisan* ja lastensa *Evan* ja *Johanin* kanssa. He ostivat 9/14 osuudet (noin 77 ha) vuosina 1817-1833 yhdeksältä eri velkualaiselta.

- 1/14 osuuden 27.5.1817 *Johannes Simonssonilta* Heikintalosta Tiurlan kylästä, 100 riikintaalera
- 1/14 osuuden 22.8.1831 *Erik Gustaffons Nyholmilta* Waihelakylän talosta Pohjakylän kylästä, 100 riikintaalera
- 1/14 osuuden 24.8.1831 *Matts Jakobssonilta* Pietilän talosta Salavaisten kylästä, 100 riikintaalera
- 1/14 osuuden 24.8.1831 *Henrik Henrikssonilta* Kurjen talosta Salavaisten kylästä, 100 riikintaalera
- 1/14 osuuden 25.8.1831 *Johannes Simonssonilta* Heikintalosta Tiurlan kylästä, 100 riikintaalera
- 1/14 osuuden 9.5.1832 *Johan Mattssonilta* Lallin talosta Pohjankylän kylästä, 100 riikintaalera
- 1/14 osuuden 9.5.1832 *Gustaf Mattssonilta* Herralan talosta Palvan kylästä ja *Henrik Mattssonilta* samasta kylästä, 100 riikintaalera
- 1/14 osuuden 14.5.1832 *Matts Mattssonilta* Kroopilan talosta Tiurlan kylästä, 150 riikintaalera
- 1/14 osuuden 22.8.1833 *Henrik Johanssonilta* Haukan talosta Palvan kylästä, 150 riikintaalera

Traagiset tapahtumat kohtasivat perhettä: Isä hukkui 31.10.1840 17-vuotiaan poikansa kanssa Turun matkalla Kruununmaan ja Härjanmaan välissä Rymättylässä. Heidät löydettiin 1.5.1841. Tästä traagisesta tapauksesta on merkinä kaksi ristiä Lökggrundista lounaaseen sijaitsevalla luodolla. Vuonna 1842 (26.3.) hukkui vielä perheen 15-vuotias poika Carl Reinhold Kaltsaaren etelärannikolla, missä on ollut niistä ajoista lähtien risti muistomerkinä.

Seitsemästä lapsesta ainoastaan nuorin tytär avioitui. Hänestä periytyvät kaksi neljästä talonpoikaisperheestä, jotka asustivat saarella kauan. Vanhimmalla tyttärellä Evalla oli kyllä poika, joka eli 67-vuotiaaksi, mutta hän jäi osattomaksi perinnönjaossa ja oli lisäksi naimaton.

Kaltsaarelaisista on useita tarinoita, joista tässä muutamia:

Saarella vierailut rahaton kiertävä valokuvaaja pyysi Abraham Westerbergillä vieraillessaan lainaksi rahaa. Abraham itse ei ollut kotona ja vaimolla ei itsellään ollut rahaa, joten hän antoi valokuvaajalle pankkikirjan, jossa oli talletettuna 1300 mk rahaa ja pyysi tätä nostamaan rahat Turussa. Valokuvaaja lähti eikä pankkikirjasta tai lainan takaisin maksusta kuulunut pitkään aikaan mitään, joten kaltsaarelaiset huolestuivat ja alkoivat kysellä miehen perään. He saivat tietää tämän oleilevan Ahvenanmaalla. Häneen saatiin yhteys ja hänet pakotettiin kirjoittamaan velkakirja. Myöhemmin valokuvaaja avioitui rikkaan pohjanmaalaisen lesken kanssa, joka maksoi velan.

Saarelaisilla oli kolme yhteistä luotoa. Eräänä päivänä Johan Johansson oli alkanut kaataa puita Västergrundin pohjoisella niemenkärjellä. Johan Westerbergin havaittua tämän, alkoi hänkin kaataa metsää eteläiseltä suunnalta niemenkärkeä. Mitä tapahtui, kun miehet kohtasivat toisensa luodon keskiosassa, sitä tarina ei kerro.

Johan Westerberg oli muutenkin hyvin erikoislaatuinen. Hänen ensimmäisen vaimonsa kuoltua keuhkotautiin epäillivät hänen ystävänsä, että Johanillakin olisi keuhkotauti. Niinpä Johan meni Turkuun lääkäriin, joka tutkittuaan potilaan sanoi, että "näillä keuhkoilla ei koskaan saisi keuhkotautia". Johan tiedettiin piippumieheksi ja hänellä oli tapana pesällisen poltettuaan kopistella pesä tyhjäksi ja käyttää purut vielä mällinä

Velkualaiset kävivät myöskin Kaltsaassa vetämässä talvinuottaa

Kun kalantulo Velkuan vesillä huononi, Velkuan nuottakunta kävi muutamana vuotena vetämässä aina Kaltsaassa asti. Siellä käytiin ainakin vuosina 1929-31, mutta saaliit eivät olleet kovin hyviä. Matka sinne oli hevosilla kovin pitkä ja ikää vievä. Matkaan oli lähdettävä aamulla noin kello viisi, kotiin vedosta palattiin seitsemän aikaan illalla. Aina kuitenkin pyrittiin vetämään kaksi luomaa. Kaltsaassa oli kaksi tai viisi luomanpaikkaa, niistä on myös kartta liitteenä. Kaltsaarelaisilla oli myös oma nuotta, joten siellä syntyikin erimielisyyksiä lähinnä siitä, kenelle kuuluivat maankalarahat. Velkualaiset olettivat, että nämä kalavedet kuuluvat Velkuan kyläkunnille, koska Kaltsaari kerran kuului Velkuaan. Velkuan kantatilat olivat aikanaan omistaneet maa-alueita siellä. Kaltsaarelaiset taas ajattelivat, että koska Kaltsaari oli oma erillinen alueensa, niin kalavedet kuuluivat heille. Tätä erimielisyyttä ei saatu neuvottelemalla sovittua, vaan ajuduttiin käräjille asiaa ratkomaan. Sitä oikeutta käytiin moneen otteeseen, sillä asia ei ollut oikeudessakaan mikään helppo juttu. Vanhoista nuottakunnan laskuista näkyy, että monena vuotena Velkuan nuottakunta on varannut tielissäkin rahaa oikeudenkäyntiä varten. Kyllä kaltsaarelaiset sen asian lopuksi voittivat ja saivat nämä nuottaluomat omikseen. Mutta samoihin aikoihin lopuivat kalatkin.

Omat muistikuvani Kaltsaaresta ja kaltsaarelaisista ovat vähäiset. Olen käynyt siellä vain muutamia kertoja. Kaltsaari on asuttu saari meren keskellä. Kun lähestyy Kaltsaarta juuri täältä Velkuan suunnalta, näkyy kauas korkea Haukkavuori, joka nousee suoraan merestä korkeana vuoren seinämänä. Se on komea näky. Kaltsaarelaiset kävivät hyvin harvoin Velkuassa. Nuorena muistan, että siellä oli aika hyvännäköiset, merikelpoiset veneet. Miehillä oli usein nahkatakki päällä ja kova serminen lakki päässä, sellainen kipparin lakki. Koska he olivat kerran velkualaisia, he kävivät äänestämässä Velkuassa. Silloin ei ollut mitään postiaänestysmahdollisuutta.

Yksi hupaisa juttu sattui kerran. Koska kaltsaarelaiset kuuluivat Velkuaan, he maksoivat veronsa Velkuaan ja Velkuan verolautakunta määräsi heidän veronsa. Siihen aikaan oli tapana, että kun verot oli määrätty, niistä voi vielä valittaa ja hakea alennusta. Sitä varten istui tutkijalautakunta, jota kutsuttiin ruikutuskokoukseksi. Olin silloin tämän kokouksen jäsen ja istuttiin Palvassa. Myös Kaltsaaresta saapui asiakas, joka pyysi veroalennusta. Silloinen puheenjohtaja kysyi, paljonko hän pyytää alennusta. Tämä ei osannut niin tarkkaan sanoa, vetosi vain siihen, että tänne oli niin pitkä matka, joten ainakin sen verran, että reisu kannattaisi. Puheenjohtaja katseli pöytäkirjaansa ja viimein sanoi, että mistä tästä nyt sitten vähentää, kun teillä ei enää yhtään äyriä ole. Silloin mies otti lakkinsa ja lähti. Hän oli vaan tottunut siihen, että aina siitä reisirahat saa.

Kaltsaari tänään

Siellä ei tänä päivänä asu yhtään ympärivuotista asukasta. Haukkavuori on luonnonsuojelualuetta. Kesämökkejä on noin parikymmentä kappaletta. Yleiskaavassa on 4-5 rakentamatonta tonttia.

Lauri Valtonen